

Var Marcel Proust sin tids Homeros?

År 2022 bör vara ett jubelår för var och en som intresserar sig för det antika arvet som fortlevnad. För hundra år sedan utgavs ett av de sentida diktverk som allra mest bidragit till att föra antikintresset vidare till vår egen tid. Vad jag tänker på är irländaren James Joyce och hans ryktbara roman *Ulysses*, en kärleksfull parodi på Homeros *Odysséen* och där vart och ett av de arton kapitlen svarar mot någon av sångerna i det antika eposet.

För antikvänner med smak för högtidsdagar finns det emellertid ytterligare ett jubileum att hålla reda på. Den 18/11 1922 dog en diktare, vars rötter i antiken kanske gick ännu djupare än Joyces. Jag syftar på den franske författaren Marcel Proust, som har gått till eftervärlden för den sju band långa romanserien *På spaning efter den tid som flytt*.

Hos Proust nämns över 30 författare från antiken och ett stort antal statsöverhuvuden, härförare och politiker (t.ex. Alexander den store, Hannibal, Regulus, Spartacus, Cicero, Kleopatra, Augustus, Nero, Hadrianus och Heliogabalus). Därtill kommer ett hundratal gestalter från mytologin och litteraturen. Dit hör först och främst de olympiska gudarna, men också hjältar och hjältinnor från trojanska kriget, som t.ex. Agamemnon, Helena, Odysseus, Kalypso, Kirke, Telemachos, Mentor, m.fl.

Handlingen i *På spaning efter den tid som flytt* utspelar sig visserligen under "La Belle Époque", d.v.s. 1871–1914, men

det hindrar alltså inte att den grekiska och romerska antiken är ständigt närvarande. En påminnelse om det får vi då berättaren konstaterar att Olympens gudar lever kvar i hans samtids människor:

"Sedan Olympen upphört att existera, lever dess invånare på jorden. Och när målarna låtit flickor av folket, utövande de mest triviala yrken, posera som Venus eller Ceres för en mytologisk tavla, har de ingalunda begått något helgerån utan bara givit dem åter de gudomliga egenskaper och attribut som varit dem berövade."

Marcel Proust. Fotograf okänd. Från Dutch National Archives. Creative Commons.

Odysseus, byst i Vatikanen. Foto: Shakko. Creative Commons.

Liksom James Joyce låter Proust alltså förstå att persongalleriet i hans romaner har motsvarigheter i den antika mytologi som spritts över världen genom epiken, dramatiken och bildkonsten. Så är det t.ex. då berättaren Marcel jämför sig med, i tur och ordning, Telemachos, Prometheus, Herkules och Orfeus. Men det antyds också att det finns paralleller mellan diplomaten Norpois och Mentor, mellan Marcells mormor och gorgonen Medusa, mellan kokerskan Françoise och siaren Teiresias, mellan furstinnan de Guermantes och jaktgudinnan Diana, mellan den sköna skådespelerskan Rachel och gudinnan Hera eller mellan de unga flickorna på badorten Balbec och havsnymfen Leucothea.

Bland dessa paralleller är det emellertid anknytningarna till Homeros som

är allra starkast. Det ser vi då det antyds att markisen de Norpois spelar samma roll för berättaren Marcel som den vise Mentor för Odysseus son Telemachos. I romanseriens andra del sägs det sålunda om markisen: "Häri genom ådagalade han gentemot mig på en gång den vise Mentors majestätiska älskvärdhet och den unge Anacharsis intensiva vetgirighet." (Anacharsis är den forngrekiske hjälten i en roman av 1700-talsförfattaren och arkeologen Jean-Jacques Barthélemy.)

MARCELS MORMOR SOM MEDUSA

Men det finns också mycket annat som för tankarna till antiken. Dit hör jämförelsen mellan berättarens mormor och gorgonen Medusa. Särskilt tydligt blir detta i skildringen av mormoderns död. Här jämförs blodiglarna mormoderns läkare anbragt på hennes panna med de ormar som enligt myten ska ha omgärdat gorgonens huvud.

"När jag några timmar senare kom in till min mormor vred sig de små svarta ormarna, som på ett Medusahuvud. [...] Hon förstod att en bättring inträtt, hon ville vara försiktig och låta bli att röra sig; hon skänkte mig bara ett vackert leende för att jag skulle veta att hon kände sig bättre och tryckte lätt min hand."

Som framgår av skildringen av mormodern är det inte det skräckinjagande hos gorgonen som Proust vill aktualisera. När han liknar sin mormor vid Medusa, är det i stället hennes skönhet han vill fokusera på. Därmed påminns vi om den mindre kända del av myten som säger att den unga Medusa från början varit en underkön flicka, fast hon efter att ha våldtagits av havsguden Poseidon blivit förvandlad till en skräckinjagande gorgon.

EN SENTIDA SAPFO

Marcel's vackra mormor är alltså en av de många personer hos Proust som jämförs med mytologiska väsen från antiken. Men här finns också jämförelser med gestalter som haft en odiskutabel existens i den historiska verkligheten. Sålunda jämförs berättarens älskarinna Albertine Simonet med skaldinnan Sapfo, hans kokerska Françoise med historieskrivaren Tacitus, kokotten Odette med matematikern Hypatia, madame Verdurin med mecenaten Maecenas, doktor Cottard med fältherren Pyrrhus och greve de Charlus med Aspasia, den atenske statsmannen Perikles spirituella älskarinna.

Jämförelsen mellan Albertine Simonet och skaldinnan Sapfo finns i *Sodom och Gomorra*, d.v.s. den fjärde boken i *På spaning efter den tid som flytt*. Albertine sammanlever här med bokens berättare Marcel, men förhållandet kantas av konflikter som bottenar i misstanken att hon skulle vara homosexuell. När hon på grund av en sådan konflikt hotar att kasta sig i vattnet, anspelar berättaren på den apokryfiska anekdot som förtäljer att Sapfo på grund av olycklig kärlek skulle ha kastat sig i havet utanför en klippa vid ön Leukas.

”Du är för elak. [...] Aldrig har jag sett dig så grym förut. Havet blir min grav. Du kommer aldrig att se mig mer. Jag tänker dränka mig, kasta mig i vattnet.” [...] – ”Som Sapfo då.” – ”En förolämpning till; inte nog med att du tvivlar på mina ord, du misstror mina handlingar också.” – ”Men lilla vän, jag menade ingenting alls med det, jag svär, du vet väl att Sapfo kastade sig i havet.” – ”Nej, jag vet att du inte litar på mig.”

Att Albertine ser anspelnigen på Sapfo som ett tecken på att Marcel misstror hennes handlingar hänger naturligtvis samman med den forntida skaldinnans rykte för

Sapfo på Leukas klippor; av Pierre Loison 1859. Louvren, Paris. Foto: Jastrow. Creative Commons.

homosexuella böjelser. Därmed anknyter Proust till ett tema som varit mycket vanligt i den litterära tradition han tillhör. Exempel på det hittar vi hos flera av de författare som uttryckligen återopas i *På spaning efter den tid som flytt*, t.ex. Ovidius eller Baudelaire. I Ovidius diktsamling *Heroides* försäkrar Sapfo visserligen att den sköna flickan Atthis inte längre är hennes ögonfröjd, men samti-

digt erkänner hon att hon ”icke utan brottslighet” älskat ett hundratal andra flickor.

GREVE DE CHARLUS SOM ASPASIA

Det homosexuella temat slås också an genom flera andra av de antika parallellerna hos Proust. Så är det t.ex. då en av romanseriens många homosexuella – den effeminerade greve de Charlus – jämförs med en kvinna, närmare bestämt med den atenska politikern Perikles spirituella älskarinna Aspasia. Greve de Charlus säger:

”Först vid min ålder har jag fått äran att jämföras med Aspasia! Ett gammalt beläte som jag! O, min ungdom!”

Men det är inte bara persongalleriet hos Proust som för tankarna till antiken. I samma riktning pekar stundom också språket. Tydligast ser vi det hos den judiske poeten Albert Bloch. Han använder sig genomgående av ord och vändningar som hade kunnat vara hämtade från *Iliaden* eller *Odysseén*. I andra boken säger han sig sålunda vilja svära ”vid Zeus, kroniden, edernas väktare” på att han skulle kunna ge sitt liv för vännen Robert Saint-Loup. När han i fjärde boken ska kommentera sin egen kärlekslycka säger han: ”Få äro de dödliga som av Allfader Zeus beskärts ett sådant mått av salighet.” Vid ett annat tillfälle förklarar han att det är ”den gudomliga Athena, dotter av Zeus”, som nedlagt motsatta åsikter hos de två antagonisterna i den här tidens viktigaste konflikt, den s.k. ”Dreyfusaffären”.

ANTIKEN OCH DET JUDISKA

Att Bloch garnerar sin svada med homeriska formuleringar kan naturligtvis ha flera förklaringar, men det är inte uteslutet att det sammanhänger med hans judiska börd. Sedan slutet av 1700-talet har det funnits många forskare som hävdat att den judiska kulturen haft ett avgörande inflytande på de homeriska

eposen. En påminnelse om det var Michael Adlers artikel ”Was Homer Acquainted with the Bible?”, tryckt 1892 i *The Jewish Quarterly Review*.

Kanske är det också sådana tankar som inspirerat Proust, då juden Bloch säger sig vara ”mera lögnaktig än Odysseus från Ithaka, som av gudinnan Athena dock plägade kallas den lögnaktigaste bland män”. I så fall kan *På spaning efter den tid som flytt* ses som en parallell till James Joyces *Ulysses*, där juden Leopold Bloom ju skildras som en sentida motsvarighet till den mångförslagne storljugaren i *Odysseén*.

LÄSTIPS

Den som vill läsa Proust på franska kan med fördel använda någon av de många Pléiade-utgåvorna, t ex den från 1954 eller den från 1989.

För den som föredrar svenska finns flera upplagor av Gunnel Vallquists med rätta prisade översättning, den allra senaste från 2021.

Nyligen utkom också Carl-Johan Malmbergs lysande Proustbok *Lyckans gåta. Marcel Prousts På spaning efter den tid som flytt*. Här finns inte mycket om antiken men desto mer om Prousts relation till samtida konstnärer (t.ex. Monet, Manet, Degas), författare (t.ex. Mallarmé, Zola), kompositörer (t.ex. Debussy, Stravinskij, Richard Strauss), modekapare (t.ex. Mariano Fortuny) eller dansare (Ryska Baletten).

Torsten Rönnerstrand är historiker, samhällsvetare och docent i litteraturvetenskap. Hans senaste böcker är Krisernas Grekland i politik och litteratur (2015) och Kärleksinviter i litteraturen från Bibeln till Millennium (2019). Den senare boken recenserades i Medusa.